

Szopka kujawska, wyk. Józef Zimecki, zb. Muzeum Etnograficzne im. M. Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu

tekturowa stajenka z 20 postaciami w całości rzeźbionymi z drewna lub doprawianymi i podmalowanymi główkami do fabrycznych lalek.

Prezentując Betlejemski Cud autorzy często umiejscawiają sceny Ewangelii w kujawskiej zagrodzie, a postaci odziewają w kujawskie stroje. Tym samym akcentują uczuciowy związek z regionem. Przykładem może być kujawska szopka Karola Ziomki umieszczona w wiejskich opłotkach, w otoczeniu studni z żurawiem, drzewa z bocianim gniazdem i pasącego się wokół domowego ptactwa. Wizje artystów odbiegają tym samym od przekazu Ewangelicznego, czyniąc z historii Narodzin Jezusa historię kujawskiej rodziny.

Sporadycznie spotkać można ludową rzeźbę figuralną o tematyce Bożonarodzeniowej. W dziełach kujawskich artystów-rzeźbiarzy dostrzec można wpływy ogólnopolskich wzorów dominujących w rzeźbie, a uznawanych za ludowe, zarówno ze względu na formę jak i treść. Figury Świętej Rodziny, jak i innych postaci umieszczanych przy żłóbku są statyczne, słupkowate i często mają zachwiane proporcje ciała. Niekiedy artysta celowo nadawał postaciom nieludzkie proporcje np. rzeźbiąc dzieciątka położonemu w żłobie nieproporcjonalnie dużą głowę. Ma to związek z ludowymi przekonaniami, że w taki sposób dodaje się postaci dostojeństwa i majestatyczności. Całość zawsze stanowi

Plaskorzeźba „Św. Rodzina”, 1984r., drewno polichromowane, wyk. Edmund Nowakowski, Rogowo, ziemia dobrzyńska, zb. Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku

zwartą konstrukcję. Rzeźbione postaci są ascetyczne w swym wyglądzie, głównie w kolorze naturalnego drewna. Jeśli artysta decyduje się je pomalować to często kolory te odnoszą się do tradycji kujawskiej.

Autorami najbardziej znaczących dzieł kujawskich o tematyce Bożego Narodzenia są Edmund Nowakowski, Feliks Maik, Antoni Chynek, Jacenty Laskowski. Dzieła tych rzeźbiarzy powstały w latach 70-tych i 80-tych XX w. Dziś rzeźba ludowa ma nieco zmienioną formę. Tematyka sakralna, w tym bożonarodzeniowa, wciąż jest ważnym tematem sztuki ludowej. Wykracza już poza społeczności wiejskie i muzealne ekspozycje. Kupione na kiermaszach i jarmarkach szopki, figurki, rzeźby oraz ozdoby choinkowe wykonane przez twórców ludowych coraz częściej stają się elementem świątecznego wystroju naszych domów. Chętniej sięgamy po sztukę ludową, podobnie jak po tradycyjne koledy, kulinarne tradycje regionu, czy bożonarodzeniowe wycieczki. Prace kujawskie o tematyce Bożego Narodzenia znajdują się w zbiorach Muzeum Ziemi Dobrzyńskiej i Kujawskiej we Włocławku oraz Muzeum Etnograficznym im. M. Znamierowskiej-Prüfferowej w Toruniu. Wśród nich dzieła wybitnych kontynuatorów kujawskiego rzemiosła: Romana Łukasiewicza, Bogusława Kotkiewicza, Cezarego Malinowskiego czy Jana Durkiewicza.

źródło: A. Kostrzewa, H. Łopatyska, „Przewodnik po Bożym Narodzeniu”, Toruń 2014; B. Olszewska, „Szopki Bożonarodzeniowej w kulturze regionu Kujaw i Pomorza”; Ł. Włodarski, „Boże Narodzenie w sztuce”, wykład z cyklu Sztuka w Artusie, Toruń, 2016, Internet

na okładce: rzeźba „Kolednicy”, 1974 r., drewno niepolichromowane, wyk. Feliks Maik, Włocławek, zb. Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku

Plaskorzeźba „Pokłon Trzech Króli”, 1961 r., drewno niepolichromowane, wyk. Jacenty Laskowski, Lubrańczyk, Kujawy, zb. Muzeum Ziemi Kujawskiej i Dobrzyńskiej we Włocławku

Wydawca:

Urząd Marszałkowski
Województwa
Kujawsko-Pomorskiego
w Toruniu

Partnerzy:

www.kujawsko-pomorskie.pl

BOŻE NARODZENIE
W SZTUCE

BOŻE NARODZENIE W SZTUCE

Misterium świętej nocy Narodzenia Pańskiego jest jednym z ważniejszych tematów podejmowanych przez twórców sztuki sakralnej i świeckiej. Tajemnicę Boskich Narodzin od ponad 2. tysiący lat ludzkość próbuje opisać i zilustrować. Ewangelie będące podstawowym źródłem wiedzy o narodzinach Chrystusa są skąpe w swym przekazie. Historycy sztuki właśnie w tym upatrują powód powstania pierwszych dzieł o tematyce Bożonarodzeniowej. Początkowo Betlejemski Cud nie tyle inspirował artystów, co „nakładał” na nich społeczny obowiązek podjęcia próby wytłumaczenia i zobrazowania tego, co wydarzyło się w stajence.

Boże Narodzenie – punkt zwrotny w sztuce

Do czasu narodzin Chrystusa Bóg objawiał się w czynach i symbolach – czy to krzewie gorejącym, czy siłach natury – ale nigdy nie przybrał widocznej postaci. Sztuka próbująca zobrazować Go spotkała się z odrzuceniem przez chrześcijan. Upatrywano w tym bowiem uwielbienia pogan lubujących się w personalizowaniu swoich bóstw. Chrześcijanie wyznając dekalog, który, w dosłownym tłumaczeniu, w trzecim przykazaniu podaje „nie uczynisz sobie posągu ani żadnego obrazu tego, co jest w niebie wysoko albo na ziemi nisko lub w wodzie poniżej ziemi” nie mogli zaakceptować pogańskiej etyki oddawania czci rzeźbie, obrazowi itd. Wszystko zmieniło się z chwilą narodzin Jezusa. Jego bosko-ludzką naturę uznano za dogmat, co dało podstawę do powstania i rozwoju sztuki sakralnej (chrześcijańskiej). To właśnie było przyczyną tego, że temat Bożego Narodzenia w dzisiejszym wyobrażeniu do sztuki trafił późno, dopiero około IV w.

Rozkwit sztuki

Pierwsze prace wzorowane były na sztuce antycznej i przedstawiały jedynie dziecię owinięte w pieluszkę. Scena Boskich Narodzin częściej niż na ścianach pojawia się na sarkofagach. Najstarsze malowidło ukazujące Maryję karmiącą Dziecię Boże pochodzi z II w. i utrwalone zostało na ścianie rzymskich katakumb Priscilli. Pod wpływem

Sarkofag Stilonce, Bazylika św. Ambrożego w Mediolanie

opowieści apokryficznych zaczęto dodawać doń wizerunki zwierząt (woła i ośła), a od IV w. postaci wymienione w Ewangelii: Józefa, anioła, pasterzy i królów. Choć temat narodzin Jezusa po raz pierwszy pojawił się w świecie zachodnim, to w świecie wschodnim nastąpił jego rozkwit. Miało to miejsce za sprawą mniejszego ikonoklazmu, ciekawszych artystów, mających swoich protektorów, a przede wszystkim lepszej edukacji kleru i samych wiernych. Model wykształcony w obrębie sztuki wschodniej z czasem stał się obowiązujący na całym świecie.

Bogactwo formy

Od XIV w. scena narodzin Chrystusa prezentowana jest na tle Betlejem, które ukazywano dwojako: odwzorowywano rzeczywiste miasto lub fikcyjne, często naśladujące miejsce zamieszkania autora pracy. Z końcem XV w. zaczęto nadawać mistycyzm dziełom ukazującym przyjście na świat Bożego Syna. Świętość i cudowny charakter tego wydarzenia podkreślano światłem bijącym od Chrystusa. Efekt światła stosowano głównie w okresie baroku. Zapoczątkowało to upowszechnienie nocnych prezentacji narodzin Jezusa. Obrazy te sprawiają wrażenie uczestnictwa w czymś bardzo prywatnym, intymnym.

Niekiedy już na starochrześcijańskich sarkofagach zgodnie z przekazem Ewangelicznym, obok Nowonarodzonego Dzieciątka prezentowani byli pastuszkowie. To pierwsi ludzie, którzy przybyli do żłóbka i poświadczyli narodziny Chrystusa. Jednak od IV w. aż do późnego średniowiecza artyści niechętnie umieszczali pasterzy w betlejemskiej szopce. Zmieniło się to dopiero w XVI w. pod wpływem Braci Franciszkanów – autorów pierwszej szopki. Ważnymi postaciami pojawiającymi się w scenach narodzin są także anioły. Choć o ich obecności (prócz sceny zwiastowania) nie wspomina Ewangelia to

Pokłon Trzech Króli, Gentile da Fabriano, 1423

Pokłon Pasterzy, A da Correggio, 1523 - 1530

w tradycji chrześcijańskiej są one obrońcami i adoratorami Dzieciątka. Aniołowie dopełniają obrazu Boskich narodzin. Dla samego artysty namalowanie anioła stanowiło nie lada wyzwanie – był to niejako test umiejętności malarskich, bowiem niełatwo stworzyć obraz istoty nieziemskiej, delikatnej i niematerialnej. Ciekawostką jest, iż początkowo anioły były płci męskiej, dopiero w XVI w. malowano je z twarzami kobiecymi – w ten sposób łatwiej było oddać ową delikatność i wdzięk. Nieodłącznym elementem chrześcijańskich ikonografii jest także pokłon trzech króli. Ich obecność w sztuce sięga średniowiecza. Niezwykle ciekawa jest symbolika, jaką odczytywano z ich wizerunków. Tu zaznaczyć należy: trzy filary natury Chrystusa, trzy stadia życia ludzkiego, aż nadano im wygląd przedstawicieli trzech znanych wówczas kontynentów. Królów często przedstawiano z całymi orszakami. Motyw ten cieszył się szczególnym zainteresowaniem wśród fundatorów dzieł. Umożliwiał im bowiem uwiecznienie własnego wizerunku w orszaku królewskim.

Kujawskim dłutem

Sztuka ludowa jest próbą wnikięcia w to, co znane jedynie z Biblijnego przekazu. Każde z dzieł tworzone jest w duchu istniejących tradycji, jak i własnych wyobrażeń oraz inwencji autora. Wśród licznych dzieł można wyróżnić te dojrzałe artystycznie, jak też te tworzone z potrzeby serca i odwołujące się jedynie do ludowej estetyki, wyobrażeń i zwyczajów. Sztuka ludowa obok prezentacji wydarzeń Świętej Nocy ukazuje także w jaki sposób historia narodzin Bożego Syna wpłynęła na ludową obyczajowość, wierzenia, kulturę i podania.

Szczególnym wyrazem owej inkulturacji są szopki bożonarodzeniowe. Najbardziej znanym kujawskim szopkarzem jest Józef Zimecki. Jego największym dziełem jest